

Попова В.В.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
імені професора Й.С. Завадського
Національного аграрного університету

ЯКІСНІ ПАРАМЕТРИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Проблеми розвитку національної системи розглядаються як похідна кількісного нарощування якісних показників. Розрахункова частина дослідження базується на використанні та апробації запропонованих теоретичних положень показників існуючої статистичної звітності.

Problems of developing the national system are considered as a derivative of quantitative increase in quality indexes. Research is based on the use in approbation of the offered theoretical positions of indexes of the existent statistical accounting.

Зростання і розвиток національної макросистеми розглядається як важлива економічна мета, що полягає в збільшенні суспільного продукту в розрахунку на душу населення при одночасному зниженні затрат на одиницю виробленої продукції. Суттєві розбіжності між темпами зростання ВВП і соціально-економічними реаліями в Україні спонукають до аналітичного переосмислення теоретико-методологічних засад параметрів оцінки макроекономічного розвитку.

Останнім часом (з 2000 р.) спостерігається зростання ВВП, негативний тренд якого після 1999 року змінився на позитивний. Однак про наявність чи відсутність можливостей для подолання кризи, що зумовить досягнення стану довгострокового і стійкого позитивного приросту ВВП, можна стверджувати тільки на підставі аналізу структурних складових макроекономічного масштабу. Дослідженню мають підлягати як кількісні, так і якісні джерела формування ВВП з урахуванням їх впливу на складові макроекономічної системи.

У межах параметричної оцінки економічних результатів комбінації факторів спочатку мають бути вирішені принципові питання. По-перше, варто усвідомити, наскільки звітні показники суто кількісних параметрів зростання відповідають реальному стану нарощування суспільного багатства. По-друге, в якій мірі динаміка тих чи інших кількісних показників відображає процес розвитку макроекономічної системи.

Питання обрання універсального вимірника, який би не перекручував результати реальної дійсності, є дискусійним. Результати досліджень вітчизняних і закордонних учених вказують на те, що шляхи пошуку такого універсального вимірника макроекономічної динаміки знаходяться у теоретико-методологічній площині.

Виявлення розвиваючих тенденцій на сьогодні здійснюється за допомогою виміру росту (падіння) економічних параметрів, лідируюче місце серед яких посідає ВВП або питома його значення — ВВП на душу населення. У широкому сенсі підхід до оцінки параметрів економічного зростання (а тим більше — розвитку) на

основі виміру таких показників, як валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, національний дохід, не може бути повним і достовірним.

На необхідності усунення недоліків методологічних підходів до визначення шляхів забезпечення цілеспрямованого розвитку, в яких акцентується увага на вимірі валових показників, вказують результати дослідження багатьох вчених: “Загальноприйнято, що ВВП не может бути використано для аналізу добробуту. Це пояснює триваючий пошук іншого зведеного показника, який би відображав цілу низку факторів, що впливають на добробут, які не враховуються у ВВП”¹.

Вразливість показника ВВП, особливо в частині відображення соціальних змін, не нова, вона була відзначена міжнародними фахівцями ще в середині минулого століття. Так, у 1954 році комітет експертів, створений Генеральним секретарем Організації Об’єднаних Націй, представив великий перелік соціальних показників для дослідження рівня життя. Підтвердження актуальності цього питання знаходимо в статті начальника Департаменту національних рахунків Центрального статистичного бюро Нідерландів С.Дж. Кенінга “Облік добробуту з допомогою СМРЕСП”, у якій з посиланням на доповідь Організації Об’єднаних Націй (1977 р.) сказано: “Загальновизнаною є та обставина, що добробут суспільства практично не можна прямо виміряти грошовими або іншими показниками. Максимум того, що може бути зроблене в цій галузі, полягає у визначенні ряду факторів, що, відповідно до загальновизнаної думки, здійснюють позитивний чи негативний вплив на добробут, при цьому розподіл цього сукупного показника між окремими людьми може бути настільки ж важливим з погляду добробуту, як і сам сукупний показник”².

Статистика доходів виробництва, яка знаходить своє відображення у ВВП, не є досконалим індикатором добробуту громадян конкретної країни, оскільки виробництво не еквівалентно споживанню, а його зростання можливе за рахунок збільшення експорту, людських витрат на виробництво при застосуванні застарілих технологій та обладнання (збільшення напруженості та тривалості праці), ігнорування у ВВП розподілу доходів, виробництва “антиблаг”, тощо³. Поряд з нарощуванням обсягів ВВП вітчизняними науковцями порушуються проблеми якісних параметрів національної економіки: “Аналіз переконливо показує — причина нинішнього складного становища полягає в тому, що кількісне збільшення обсягів виробництва не супроводжується зростанням ефективності економіки”⁴. Це обумовлено об’єктивними причинами: “Оскільки номінальний ВВП вимірює кінцевий продаж товарів і послуг за ринковими цінами, то підвищення рівня цін веде до збільшення ВВП, навіть якщо кількість проданих товарів та послуг незмінна”⁵.

¹ *Иванов Ю.* О показателях экономического благосостояния. — Вопросы экономики. — 2003. — № 2. — С. 101.

² Счета сектора домашних хозяйств: опыт использования понятия и составления счетов. Т.2. Расширения вспомогательных счетов сектора домашних хозяйств / ООН. Нью-Йорк, 2003. — С. 223.

³ *Сломан Ж.* Экономикс. Экспресс-курс. 5-е изд.: Пер. з англ. — СПб: Питер, 2007. — С. 358.

⁴ *Чухно А.* Нова економічна політика // Економіка України. — № 6. — 2005. — С. 4—10.

⁵ *Бурда М., Виплош Ч.* — Макроекономіка. Європейський контекст: Пер. з англ. — К.: Основи, 1998. — С. 58.

Показники, на основі яких можна було б скласти об'єктивну картину про рівень життя і добробуту населення, в сучасній статистичній звітності представлені поки що недостатньо. Система національних рахунків була впроваджена в статистичну практику України на початку 1990-х років. Протягом наступних років було проведено велику роботу з удосконалення і розширення наведеної в них інформації. До цього часу в Україні, як і в усіх інших країнах колишнього СРСР, роботи зі складання соціальних матриць, які б могли дати відносно об'єктивну картину щодо сучасного рівня життя пересічних людей, не розпочато⁶. Але все ж таки навіть використання тієї статистичної інформації, яка представлена в Україні, поглиблене дослідження національних рахунків, міжгалузевих балансів за його складовими можуть забезпечити розв'язання актуального завдання — визначення напрямку розвитку національної макросистеми.

Проведені автором дослідження макроекономічної динаміки СРСР і України, аналіз закордонного досвіду підтверджують крайню недостатність і недосконалість різних підходів до виявлення складових розвитку. Узагальнений висновок підводить до необхідності включення в макроекономічні характеристики показників корисності та ефективності суспільного виробництва, що може бути відображено в показнику результативності макrorівня, дослідження яких можливе на основі існуючої статистичної звітності⁷.

Метою цієї публікації є висвітлення авторського підходу до встановлення якісних параметрів розвитку національної макроекономічної системи за складовими ефективності і корисності суспільного виробництва. Оцінка можливостей концепції результативності здійснюється в єдиних загальноприйнятих параметрах балансів національних рахунків.

Концепція результативності дає змогу провести параметричну оцінку стану виробничої і споживчої складових національної макросистеми у їх взаємодії. Методологічний підхід на засадах результативності відкриває можливості для досягнення гармонійної єдності дослідницького процесу в умовах зміни принципів державного регулювання економіки. Концепція результативності дає об'єктивне уявлення про джерела формування і наслідки зміни ВВП через єдину інтегровану модель усього комплексу суспільного виробництва.

Зміна темпів приросту ВВП в Україні має циклічний характер з наростаючою траєкторією після 1999 року⁸. Циклічність траєкторії темпів приросту результативності української економіки характеризується значними хаотичними змінами з наступною відносною стабілізацією. Зіставлення темпів приросту ВВП і показника результативності демонструє суперечливий характер змін (рис. 1). Варто звернути

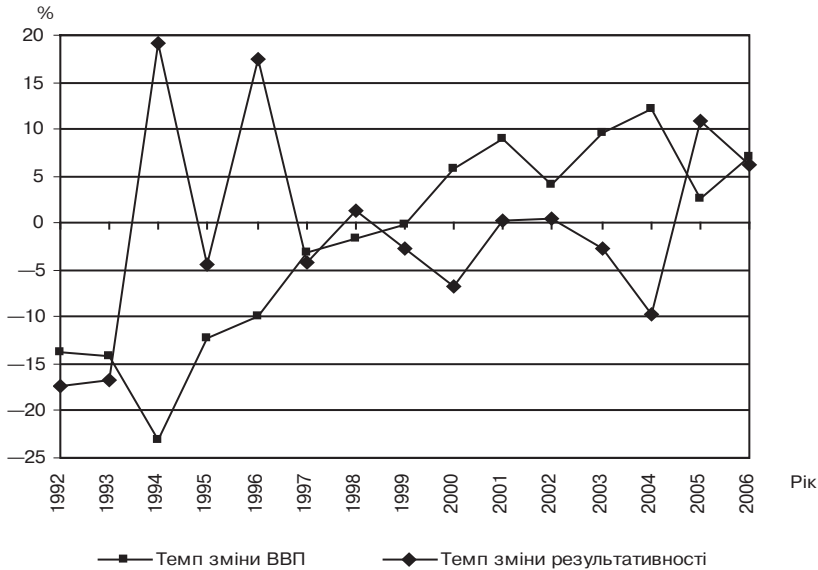
---

⁶ *Иванов Ю.* Десятилетие системы национальных счетов в странах СНГ (итоги и проблемы) // Вопросы экономики. — 2004. — № 3. — С. 130.

⁷ *Попова В.В.* Факторная теория экономического роста и развития: Моногр. — К.: Изд-во Европ. ун-та, 2005. — С. 335—430; *Попова В.* Результативність макrorівня: сутність концепції та методології оцінки // Економіка України. — № 11. — 2004. — С. 42—48.

⁸ *Завадський Й.С., Попова В.В.* Вплив регулювання на природу циклічності макросистем // Економіка України. — 2004.— № 6. — С. 20—25.

увагу на ту обставину, що вихідні параметри результативності для побудови наведеного графіка розраховані з використанням варіанта методики визначення корисності і ефективності суспільного виробництва на основі зіставлення макроекономічних пропорцій (U_3 и E_3)⁹. Використання міжгалузевих балансів національних рахунків як єдиної бази статистичної інформації максимально знижує погрішності, пов'язані з джерелами вихідних даних як за складовими результативності, так і за параметрами ВВП.

Джерело: темпи змін ВВП наводяться за даними: Національні рахунки України за 2006 рік: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — Київ, 2008. — С. 16; темпи змін результативності розраховано за даними міжгалузевих балансів “Витрати-випуск”.

Рис. 1. Динаміка ВВП і результативності до попереднього року в Україні

Прив'язка аналітичного процесу до національних рахунків дає змогу також поетапно розкрити ті причинно-наслідкові зв'язки, якими обумовлюються реальні макроекономічні пропорції.

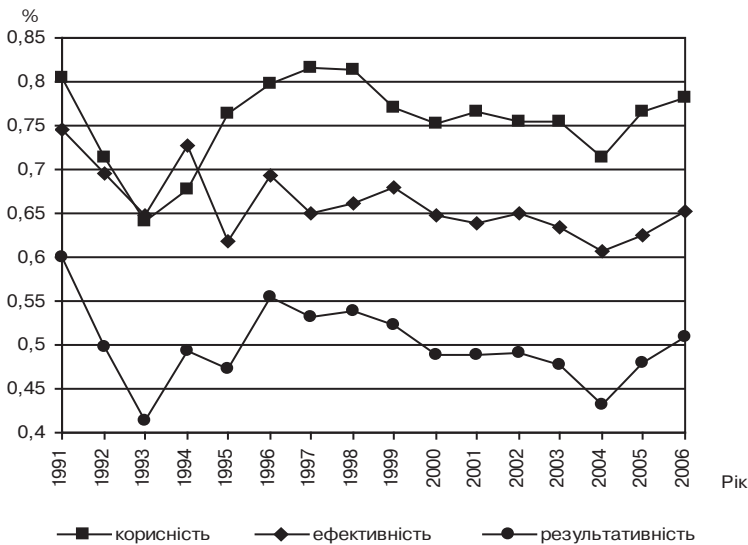
Як бачимо, зростання темпів приросту ВВП супроводжується зниженням темпів приросту результативності. Встановлене явище практично підтверджує сформульовану теоретичну гіпотезу про відсутність логічної залежності ВВП від витрат на фактор “праця” у вигляді заробітної плати¹⁰. Цього недоліку дає можливості уникнути категорія результативності, при розрахунку якої використання фактора “праця” враховується через параметри корисності. Протилежний характер

⁹ Попова В.В. Статистичні аспекти визначення результативності макроекономічної діяльності // Статистика України. — 2005. — № 3. — С. 47—53.

¹⁰ Попова В.В. Оцінка розвитку макроекономічних систем на підставі показника ВВП // Фінанси України. — 2006. — № 6. — С. 77—85.

зміни темпів приросту ВВП і результативності підтверджує висновок про стримуючий вплив існуючої практики відображення використання фактора “праця” на встановлення достовірності напрямку еволюції макроекономічної системи.

Значення показника результативності за 17-річний період змінюється неоднозначно: його зниження спостерігається в період 1991—1993 років, потім — піднесення до 1996 року і знову падіння (рис. 2). Зміни ефективності й корисності не збігаються зі змінами результативності: після зниження обох складових у 1991—1993 роках найбільш високе значення ефективності відмічено в 1994 році, а значення корисності — в 1997—1998 роках.

Джерело: розраховано за даними міжгалузевих балансів “Витрати-випуск”.

Рис. 2. Динаміка складових результативності в Україні

Зниження ефективності суспільного виробництва як складової результативності вказує на посилення витратного характеру діяльності виробничого сектору національної економіки. Це може свідчити про те, що переважний обсяг продукції промисловості призначений не для споживання у вигляді товарів і послуг кінцевого користування, а здебільшого обертається в межах виробничої сфери. Наведена інтерпретація показника результативності дає змогу здійснити розрахунок у конкретних показниках, що безпосередньо відбиває сукупні процеси макроекономічної еволюції. Тенденції до збільшення результативності відображають об’єктивне, виправдане з погляду суспільних потреб, зростання національної макросистеми, яке повною мірою відповідає вимогам її розвитку.

Зворотні тенденції вказують на еволюцію національної макросистеми в негативний бік, до зниження ступеня задоволення потреб як кінцевих споживачів, так і виробників. З методологічного погляду, суттєве значення для достовірності даного аналізу має можливість виявлення такої картини, яка не перекручується іншими

кількісними показниками, наприклад — ВВП, продуктивність праці, а логічно доповнює їх. Тут ми спостерігаємо зняття невизначеності в розкритті сутності базових економічних категорій, що має принципове значення для більш тісного наближення до усвідомлення дійсних джерел розвитку національної макросистеми. Концептуальний підхід на базі результативності національної макросистеми дозволяє значно розширити коло дослідження підходів до побудови механізмів стратегічного управління впливовими чинниками. Аналіз ендегенних джерел макроекономічної динаміки результативності національної економіки базується на дослідженні структурних пропорцій формування споживчої і виробничої складових. Відображення процесів суспільного виробництва через параметри, максимально наближені до ринкових категорій попиту та пропозиції, дає об'єктивне уявлення про характер макроекономічної динаміки в складних умовах перетворення системи державного регулювання. Концепція результативності підпорядкована висвітленню ступеня досягнення балансу попиту та пропозиції, взаємодія яких формує тренд розвитку і знаходиться під впливом великої кількості складових, у тому числі й державного регулювання. Дійсний стан української економіки визначається комплексним ендегенним і екзогенним впливом, що знаходить безпосереднє відображення в складових результативності. Структурний аналіз ВВП за категоріями кінцевого використання у 1990—2006 роках показав суттєву динаміку кінцевих споживчих витрат, що відповідним чином відбилося на результативності в частині корисності¹¹.

Параметри корисності виробництва для споживачів національного ринку знаходяться в безпосередньому зв'язку зі структурним експортно-імпортним балансом ВВП. Суттєвий вплив на зміну структури ВВП за категоріями кінцевого використання спричинила зміна негативного сальдо зовнішньоекономічної діяльності в 1995—1998 роках (–3,1 і –2,3 %), на позитивне значення в 1999—2000 роках (5,5 і 5,0 % відповідно).

Згідно з класичною кейнсіанською моделлю, перехід від негативного до нульового чи позитивного сальдо зовнішньоекономічної діяльності означає рух до зростання ВВП, а, отже, — має заохочуватися. Однак аналіз зовнішньоекономічного балансу в контексті структурних зрушень за категоріями кінцевого використання в Україні показує, що в межах досліджуваного періоду відбувся небажаний перерозподіл витрат між основними позиціями. Нарощування “нейтралізуючого” експорту здійснено за рахунок валового нагромадження і кінцевих споживчих витрат, які формують, відповідно, перспективні й реальні параметри корисності. В 1997—1998 роках відзначається найвища частка кінцевих споживчих витрат, що відповідає максимальній за досліджуваний період корисності (рис. 2). При цьому частка експорту в структурі ВВП була відносно низькою (40,6 і 41,9 %) і зовнішньоторговельне сальдо мало негативні значення (–3,1 і –2,3 %, відповідно). У 2004 році відбулися такі структурні зрушення, що призвели до зниження частки кінцевих

---

¹¹ *Попова В.В.* Динаміка структури ВВП в Україні // Статистика України. — 2006. — № 1. — С. 35—41.

споживчих витрат з 81,6 % у 1998 році до 71,2 %, і падіння корисності за одночасно найвищої частки експортної складової (63,6 %) та позитивного зовнішньоторговельного сальдо (+7,6 %).

З огляду на те, що в період 1998—2004 років структурні коливання показників валового нагромадження основного капіталу та імпорту були несуттєвими, можна стверджувати, що перерозподіл витрат у структурі ВВП відбувався переважно між двома позиціями — кінцевими споживчими витратами і експортно-імпортним сальдо. Конкретизуємо дане твердження на нашому прикладі через відображення динаміки структури витрат ВВП за категоріями кінцевого використання у 1998 і 2004 роках¹².

У ці роки спостерігалися такі зміни за структурними складовими:

- кінцеві споживчі витрати: $(71,2 - 81,5) = -10,3 \%$;
- валове нагромадження: $(21,2 - 20,8) = 0,4 \%$;
- в експорті: $(63,6 - 41,9) = 21,7 \%$;
- в імпорті: $(56,0 - 44,2) = 11,8 \%$.

Розрахунки показують, що зниження кінцевих споживчих витрат у 2004 році порівняно з 1998 роком на 10,3 % відбулося при зростанні експортно-імпортного сальдо на 9,9 % і збільшенні витрат на валове нагромадження на 0,4 %. Таким чином, кінцеві споживчі витрати на внутрішньому ринку скоротилися в основному за рахунок зростання сальдо експортно-імпортних операцій $(9,9 + 0,4 = 10,3 \%)$.

Економічна сутність вказаного явища полягає в тому, що експорт збільшує споживання на зовнішньому ринку і знижує на внутрішньому, а імпорт навпаки — збільшує споживання на внутрішньому ринку. Експортно-імпортні операції знаходять своє відображення у поточному рахунку. “За визначенням, поточний рахунок — це надлишок доходу (ВНП) над видатками. Він сигналізує, чи є країна чистим боржником або чистим кредитором. Коли країна заробляє більше, ніж вона витрачає (експортно-імпортне сальдо позитивне), то країна є чистим кредитором решти світу. Навпаки, країна, що має пасивне сальдо поточного рахунку, витрачає більше ніж вона заробляє, і повинна зрівноважувати позицію, позичаючи за кордоном”¹³.

Наведений приклад показує, що негативне сальдо зовнішньоекономічної діяльності сприяє нарощуванню показника корисності кінцевого споживання на внутрішньому ринку.

Концепція результативності дає можливість оцінити якісну динаміку структури формування ВВП за доходами й за витратами. Доходи підприємств через показник прибутку безпосередньо пов'язані з ефективністю використання виробничих факторів, а заробітна плата впливає на зміну корисності виробленого ВВП. Податкова складова через механізми державного регулювання змінює корисність виробничої діяльності для неприбуткового соціального сектору. Одночасно система

---

¹² Національні рахунки України за 2004 рік: Статистичний збірник. — К.: Державний комітет статистики України. — 2006. — С. 18—20.

¹³ Бурда М., Вуплош Ч. Макроекономіка. Європейський контекст. Пер. з англ. — К.: Основи, 1998. — С. 54.

податків суттєво позначається на мотивації виробників щодо одержання економічної вигоди, за рахунок чого змінює ефективність виробництва. Розгляд дохідної частини ВВП у категоріях результативності відкриває доступ до виявлення впливу механізмів державного регулювання на основні ринкові пропорції попиту та пропозиції. Синхронне нарощування складових результативності знижує амплітуду циклічних коливань економічних параметрів національної макросистеми відносно підсумовуючого тренда. Порушення балансу між складовими дохідних частин ВВП є джерелом макроекономічних диспропорцій, які виявляються в зниженні загальної ділової активності, у сплесках кризових явищ надвиробництва чи дефіциту.

Високі темпи приросту ВВП ще не гарантують остаточного виходу на шлях подолання кризи перехідного періоду і досягнення стійкого стану прогресивного розвитку. Про реальний стан економіки можна судити на підставі аналізу зміни якісних параметрів результативності в комплексі її структурних складових. Перехід на категорії результативності знімає низку принципових суперечностей методологічного характеру, серед яких найбільш парадоксальна полягає у невідповідності стрімких темпів приросту ВВП і реального стану національної економіки.

Виходячи з концепції результативності, заробітна плата і кінцеве споживання розглядаються, відповідно, як дохідна і витратна складові корисності суспільного виробництва, під впливом взаємодії яких формується вектор ринкового попиту. Прибуток і валове нагромадження основного капіталу являють собою дохідну і витратну складові ефективності суспільного виробництва, що впливають на формування вектора ринкової пропозиції.

Найбільш значний інертний вплив на формування макроекономічних пропорцій України сьогодні справляє структурна спрямованість на нарощування ВВП за рахунок експорту сировини і напівфабрикатів. Екзогенно-залежна модель демонструє вражаючі темпи приросту ВВП і водночас не створює об'єктивних передумов для нарощування результативності національної макросистеми. Виходячи з концепції результативності, вплив державного регулювання на модель розвитку має бути таким, аби створювати умови для нарощування складових ефективності виробництва і корисності споживання. Підвищення ефективності виробництва передбачає постійне удосконалення технологічної бази в умовах конкурентного ринкового середовища. Для цього мають бути створені такі механізми й умови функціонування ринку, які забезпечують баланс природних об'єктивних (попит та пропозиція) і примусових суб'єктивних (державних) регуляторів.

Для нарощування корисності пріоритетними є такі сфери виробництва, продукція яких призначена для споживання на внутрішньому ринку кінцевими споживачами. Функції державного регулювання полягають у підтримці пропорційності й конкуренції тих сфер виробництва, результати діяльності яких збільшують складову корисності. Це, передусім, удосконалення продукції кінцевого споживання, забезпечення зайнятості й соціальний захист населення.

Розвиток національної макросистеми передбачає зростання швидше не кількісних, а якісних складових суспільного виробництва, що підпорядковано

нарощуванню як показника ВВП, так і результативності. Значна вага екзогенних факторів вимагає комплексного врахування їх впливу на результативність національної макросистеми. Необхідним є детальне дослідження джерел ВВП з позицій можливостей нарощування результативності.

Аналіз результативності в розрізі структурних складових дає змогу однозначно встановити положення національної макросистеми і визначитися не лише з вихідними координатами, але і з напрямком вектора розвитку. Відображення в показнику результативності якісних параметрів використання основних факторів — капіталу, в частині ефективності виробництва, і праці, в частині корисності споживання, дозволяє окреслити небажані моделі розвитку, здійснити своєчасну діагностику напрямку трансформації з розробкою відповідної стратегії і комплексу заходів державного регулювання.

Методологічна придатність концепції результативності підтверджується дослідженнями, виконання яких із застосуванням інших аналітичних прийомів і теоретичних підходів не може дати задовільних результатів. Висока інертність макроекономічних процесів вимагає зваженого науково обґрунтованого підходу до розробки і реалізації рішень щодо державного регулювання економіки. Концепція результативності дає можливість виконати поглиблений наскрізний аналіз складових розвитку без порушення логічної цілісності економічних явищ, які протікають як у виробничій сфері, так і в сфері споживання.

Підхід до питань трансформації національної макросистеми на засадах результативності відкриває шляхи для вирішення комплексу питань методологічного і практичного характеру. Врахування якісних параметрів дозволяє уникнути помилок, пов'язаних зі сприйняттям розвитку виключно як результату нарощування обсягів виробництва. Ринкова сутність концепції результативності також дає змогу досягти наскрізної порівнянності економічних показників конкретних виробників і підсумкових макроекономічних результатів. Комплексне відображення взаємодії ефективності виробництва через корисність споживання дозволяє діагностувати фактичний стан національної макросистеми і визначитися з наявними діючими факторами впливу на її трансформацію.